

Сидір Кіраль

УДК С (Біл.) 891. 72 Б-73-Богданович

“...ОБРАЗ ЧИСТОГО, СВЯТОГО... Й ТАКОГО РІДНОГО МАКСИМА”: М. БОГДАНОВИЧ У ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІЙ РЕЦЕПЦІЇ ТА ЕДИЦІЙНІЙ ПРАКТИЦІ ІВАНА ДЕНИСЮКА (за матеріалами неопублікованого листування)

У статті вперше розглянуто питання білорусистики, зокрема рецепцію творчості М. Богдановича, у науковій та неопублікованій епістолярній спадщині видатного українського вченого-літературознавця І. Денисюка, а також його участь у підготовці збірки “Лірика” в перекладі українською мовою, яка побачила світ 1967 р. у видавництві “Дніпро” в серії “Перлини світової лірики”.

Ключові слова: епістолярій, рецепція, едиційна практика, історія літератури, мова, переклад, книжкова серія, книжкова графіка.

Sydir Kiral. “...The appearance of the clean, holy... and so dear Maksym”: M. Bogdanovich in Ivan Denysiuk’s literary studies and edition practice (based on unpublished letters)

The paper is the first to consider the issues of Belarusian studies, in particular the reception of M. Bogdanovych’s oeuvre, in research works and unpublished letters of a distinguished Ukrainian literary scholar Ivan Denysiuk, as well as his contribution to Ukrainian translation of Bogdanovych’s poems that was published by “Dnipro” Publishing House as “Liryka” (“Lyric poetry”) in 1967 as a part of “World Lyrics Gems” series.

Key words: collection of letters, reception, edition practice, literary history, language, translation, series of books, book graphics.

Видатний український учений-літературознавець Іван Овксентійович Денисюк (12.12.1924 – 10.10.2009) як дослідник білоруської літератури дебютував на сторінках львівського журналу “Жовтень” у 1963 р. статтю “Тарас Шевченко і білоруська поезія” [5]. Наступного 1964 р. виступив із однойменною доповіддю на республіканській науковій конференції в Черкасах, присвяченій 150-річчю від дня народження Т. Шевченка [6]. Варто наголосити, що І. Денисюк як доцент Львівського університету імені Івана Франка впродовж багатьох років читав студентам-філологам курс “Література народів СРСР”, у якому білоруська література вивчалася досить ґрунтовно – понад шістьдесят відсотків навчальних годин, відведених на цей курс. Отож його зацікавлення білоруською літературою не випадкове, адже І. Денисюк, будучи ще студентом цього ж університету, слухав лекції М. Возняка (згодом наукового керівника його дисертації) та фундатора славістичних досліджень І. Свенціцького, котрі стояли біля витоків української білорусистики. В архіві професора збереглися листи білоруських письменників та вчених, зокрема Т. Кобржицької, В. Рагойші, О. Лойка, І. Науменка, А. Траяновського та ін., які розкривають багатоаспектність його білорусистики.

У 2005 р. у Львові побачив світ трьохтомник (у чотирьох книгах) наукових праць професора І. Денисюка, куди увійшли також статті й рецензії, присвячені питанням білоруської літератури та фольклору [5–13]. Вони засвідчують,

що автор був добре обізнаний із творчістю П. Бровки, М. Богдановича, Ф. Богушевича, З. Бядулі, В. Короткевича, Я. Купали, Я. Коласа, Р. Няхая, М. Танка, А. Цьотки та ін.

До Білорусії, а зосібна до її мови, І. Денисюк мав особливий пієтет: “У мене завжди є якісь симпатії до білорусів”, а “білоруська мова (якою добре володів. – С. К.) – “гэта мова з кветак” справді гарна, особливо в поезії, і я люблю цю поезію “жальбы”, збирався колись писати навіть історію білоруської літератури”, – зізнавався В. Чабаненку, нині знаному професорові, перекладачу, авторові книжки “Мій Богданович” [17, 12.11.1964, 07.12.1964; 32]. Розвиток історії білоруської літератури І. Денисюк “приміряв” до української і, удавшись до означальної “грунтово-географічної” асоціативної антитези, зокрема, зазначив, що ХІХ вік, “такий урожайний на нашому чорноземі, на білоруських пісках ледве проріс невеликими квіточками” [17, 12.11.1964]. Значно щедрішим був початок ХХ віку, писав В. Чабаненкові, коли “приходять Янка Купала і Якуб Колас, Цьотка і *Максім Богдановіч. Люблю особливо останнього*” (курсив наш. – С. К.) [17, 12.11.1964]. Для підтвердження цієї думки, а водночас прагнучи повернути свого адресата до творчості білоруського поета, І. Денисюк подає мовою оригіналу дві поезії М. Богдановича “Плакала лета, зямлю пакідаючы” і “Народ, Беларускі Народ!” та відповідно їх коментує: “Праўда ж, якія гэтыя вершы прыгожыя! Я табе прышлю некалькі кніжак беларускай паэзіі, у тым ліку М. Багдановіча і “Антологию беларускай паэзіі” [17, 12.11.1964].

Тему “Максим Богданович і Україна” обопільно прочитували у своїх наукових розвідках чимало білоруських й українських учених, поетів, громадсько-культурних діячів: згадаймо того ж І. Свенціцького, а також І. Замоціна, М. Драй-Хмару, П. Охріменка, В. Чабаненка, О. Лойка, В. Рагойшу, Т. Кобржицьку, А. Мойсеєнка, І. Науменка, С. Панізніка, Г. Зленка, Р. Лубківського та багатьох інших.

М. Богданович як талановитий поет, тонкий критик, бездоганий знавець української літератури та мови, до того ж, за влучним визначенням І. Денисюка, національно натхнений “речник білоруського відродження” полонив його душу давно. Підтвердження цьому знаходимо в його листуванні з В. Рагойшею та В. Чабаненком¹ [16; 17]. Так, узимку 1968 р., аби схватись від щоденної суєти, І. Денисюк подався на милу його серцю Гуцульщину, де в царстві лісів, оточений красою гір, творчо працював над монографією про українську новелістику². Описуючи атмосферу свого тамтешнього буття, він оригінально інкрустує в текст листа до В. Рагойші рядки М. Богдановича з поезії “Летапісец”: “Засипаний снігами, всіма забутий, неначе той літописець у Богдановича, “од слова і до слова” повістую я про період етнографічного оповідання” [16, 31.01.1968]. Чи, скажімо, інший цікавий епізод із листа до цього ж адресата від 25.06.1965 р.: “От і цього листа пишу на засіданні кафедри, – захист практики. Потім підуть дипломні і т. д., а душа вже рветься “на простори”, як каже Богданович, мріється й грає синє море, пахнуть Карпати й ваблять тихі води Полісся” [16].

¹ Висловлюю щире вдячність В. Чабаненкові та В. Рагойші за надану можливість використати листи І. Денисюка у процесі підготовки статті.

² Машинопис монографії “Розвиток української малої прози ХІХ – поч. ХХ ст.” мав 449 с. і був завершений 6 жовтня 1970 р. На жаль, як згадував І. Денисюк, писалась ця книжка “під час так званої хрущовської “відлиги”, але брежнєвські “заморозки” не сприяли виданню монографії” (С. 4). Уперше позапланово вона побачила світ лише 1981 р. в київському видавництві “Вища школа” у скороченому вдвоє обсязі після особистого втручання ідеологічного секретаря компартії Л. Кравчука. Незважаючи на примітивну поліграфію книжки (м’які палітурки зеленого кольору), її “обрізаність”, ця “зелена книжечка” (так жартома називав її автор) мала широкий розголос не лише в Україні, а й у Білорусії, Росії, Чехії, США. У повному обсязі монографія з передмовою автора та “ідейно небезпечним” у радянські часи розділом “Про новелістичну концентрацію. Проблеми типології малої прози (теоретичні аспекти)” побачила світ 1999 р. у Львові в науково-видавничому товаристві “Академічний експрес”.

У 1967 р. в культурному житті України та Білорусії відбулася знакова подія: у київському видавництві “Дніпро” в елітній серії “Перлини світової лірики” побачила світ українською мовою найповніша на тоді збірка поезій М. Богдановича (усього 117 творів, наклад 6000 примірників, редактор М.Д. Томенко) [1]. Геніальний білоруський поет, якому, за влучним висловом І. Денисюка, “не довелося бути старим”, з’явився в Україні вдруге після перекладів М. Драй-Хмари 1929 р.

Варто також наголосити на тому, що завдяки І. Денисюкові у грудні 1966 р. в Будинку вчених відбувся вечір з нагоди 75-річчя з дня народження М. Богдановича, який зібрав чимало гостей, зокрема білоруських студентів, що навчалися у львівських вишах. На це величне свято до Львова прибули й письменники з Мінська – С. Александрович, А. Вертинський, С. Панизник, М. Хведорович. Особливо, як писала В. Колтун, тоді студентка філологічного факультету Франкового університету, а згодом відома білоруська письменниця, усіх присутніх зачарував виступ поета С. Панизника, “вразила глибокою емоційною напругою” “Погоня” М. Богдановича в перекладі й авторському виконанні Р. Лубківського та викликала щирий захват змістовна доповідь доцента І. Денисюка, текст якої згодом ліг в основу його передмови “Речник білоруського відродження” [7] та статті “Світло високої зорі” [8]. Ювілейний вечір – і в цьому неабияка заслуга саме І. Денисюка – “став білим каменем братньої дружби двох великих слов’янських народів” [21]. З листів до В. Рагойші та з розповідей останнього дізнаємося, що І. Денисюк неодноразово бував у Мінську, брав участь у наукових конференціях, присвячених М. Богдановичу, гідно вписавши свої сторінки в історію української білорусистики. Цю грань наукової діяльності львівського професора високо оцінили його білоруські колеги. Так, в енциклопедії “Максім Багдановіч” (Мінськ, 2011) уміщено статтю В. Рагойші про І. Денисюка як авторитетного дослідника українсько-білоруських літературних взаємозв’язків, зокрема творчості М. Богдановича [30, 197-198].

М. Богдановича українською мовою, як зауважує Г. Кочур, почали перекладати невдовзі після появи його творів білоруською [23, 737]. Відомо, що перші переклади (уривок з оповідання “Музіка”) та згадки про нього належать І. Свенціцькому, авторові праці “Відроджене білоруського письменства” (Львів, 1908). Згодом на сторінках часописів “Літературно-науковий вісник”, “Червоний шлях”, “Гарт”, “Плуг” та газети “Рада” було опубліковано поезії М. Богдановича в перекладах М. Драй-Хмари, В. Вдовиченка, М. Шаповала, В. Чугая.

Уперше збірка поезій М. Богдановича “Вінок”, як уже згадувалось, побачила світ у Києві 1929 р. зі вступним словом перекладача та його ґрунтовним нарисом “Життя і творчість Максима Багдановіча”, написаним з “братерським почуттям” (І. Дзюба) [4, 38]. М. Драй-Хмара, знавець дев’ятнадцяти мов, опираючись на праці А. Бабарекі, З. Бядулі, І. Замоціна, М. Пятуховича про творчість М. Богдановича, не лише обґрунтував мотиви свого вибору для перекладу, а й небезпідставно констатував: він був “найбільшим білоруським поетом доби відродження”, а його творчість окреслювала “конкретні завдання” й “настрої національно свідомої інтелігенції” [18, 244-246]. Варто стверджувати, що якраз оте національне закорінення творчості М. Богдановича найбільше імпонувало М. Драй-Хмарі, який і сам через приналежність до української національно свідомої інтелігенції невдовзі був репресований органами НКВД: у січні 1939 р. він загинув в одному з концентраційних таборів на Колімі.

На жаль, із 1929 й аж до 1966 р. твори М. Богдановича в Україні не видавалися. На відзначення 75-ліття від дня народження письменника у 1966 р. на сторінках республіканських журналів та обласних газет з’явилися його поезії в перекладах В. Волощука, І. Гнатюка, І. Калинця, В. Лазарука, Р. Лубківського,

В. Лучука, Є. Осечкіна, О. Сенатович, І. Стасів (Калинець) та ін. [30, 415-416]¹. Отож стараннями І. Денисюка ця довготривала пауза в історії літературних українсько-білоруських контактів, зокрема перекладів М. Богдановича, одного із поетів-триглавів Білорусі (В. Рагойша), була нарешті ліквідована.

У контексті історії українських перекладів М. Богдановича варто згадати і збірку вибраних віршів поета "Вінок", яка побачила світ 1996 р. в м. Біла Церква на Київщині. В. Іванців, перекладач, автор передмови "Не давайте чужинцями жити!" та приміток, зазначав, що "прагнув максимально наблизити" це видання до "авторського задуму "Вянка" 1913 року", а тому "відтворив навіть його зовнішній вигляд – обкладинку" [2]. У передмові В. Іванців наголошує, що "якби крім "Погоні" Максим Богданович не написав нічого", то й "нею однією увійшов би в світову літературу". Саме "Погоня" М. Богдановича, стверджує він, ця "інтелектуальна зброя білорусів", спала йому на думку напередодні доленосного для України референдуму 1 грудня 1991 р., на якому українці засвідчили своє волевиявлення жити в самостійній державі. Поезія "Погоня", акцентує В. Іванців, посилила його патріотичні почуття і сприяла свідомому виборі не "жити чужинцем" на рідній українській землі [2, 3].

Найповніше в Україні творча спадщина М. Богдановича (поезії – усього 252 назви, прозові твори, публіцистика, літературно-критичні твори, українознавчі праці та зарубіжне письменство, листи) репрезентована у книжці "Стратим-Лебідь" (Львів, 2002) [3]. Упорядкував її та зладив ґрунтовну передмову "Білоруський Ікар" відомий український письменник Р. Лубківський, який перекладав М. Богдановича для київської серії "Перлини світової лірики". За основу львівського видання взято саме поетичні переклади із збірки "Лірика" М. Богдановича, які своєю появою у згаданій серії завдячують головно І. Денисюкові.

Історія підготовки цього видання чітко віддзеркалює нележку, а почасти і драматичну історію мови, книжки, культури обох слов'янських народів – українців та білорусів. Наприклад, В. Рагойша в одному з листів до І. Денисюка оповів, як у Мінську (а такі факти були й в Україні) відбувалось так зване "списування" старих видань, а насправді знищення "ідеологічно небезпечної" літератури. "Нядаўна прайшло вялікое спісанне кніг", під час котрого В. Рагойша зумів "з-пад нажа вырваць некалькі дзесяткаў каштоўнейшых кніг", серед яких і твори М. Богдановича. Дивом урятоване видання В. Рагойша за порадою І. Денисюка надсилає в Запоріжжя В. Чабаненкові. "От уже справджується італійська приказка: мають свою долю книжки. З-під ножа – на Запорозьку Січ! – печально-радісно вигукує І. Денисюк у листі до В. Чабаненка. – Ріжуть книжки й у нас, але більш культурно, бо в облкниготорзі сидить два колишніх наших випускники, тямущі хлопці" [17, 04.12.1964].

Збірка М. Богдановича мала побачити світ до 75-річчя від дня його народження. І. Денисюк прагнув якнайповніше донести до українського читача поезію М. Богдановича, а також його статті про українських письменників. "Хотілося б мати Багдановіча по-українськи якомога повнішого, *він перед Україною на те заслужив* (курсив наш. – С. К.). Мінські "сябри" вельми радіють, що Б[агданові]ч вийде в нас", – писав 9 грудня 1965 р. Г. Кочурові, який схвально відгукнувся про цю ідею [12]. Передбачалось "використати й деякі (не всі) давніші переклади Михайла Драй-Хмари" та подавати один вірш у кількох перекладах [32, 129]. На жаль, шляхетні наміри І. Денисюка та його однодумців не лише не оправдалися, а й на певному етапі могли зазнати цілковитого краху, якби не авторитет Г. Кочура, знаного метра перекладу. Завдяки його

¹В енциклопедії на с. 415-416 неточно вказано прізвище поета-перекладача Ігоря Калинця – Каминець (С. 415), Камінець (С. 416).

наполегливості ця збірка таки побачила світ: у листі до В. Чабаненка від 20.12.1966 р. Г. Кочур сповіщав, що напередодні 50-ї річниці більшовицької жовтневої революції через скорочення видавничих планів під приводом “нестачі паперу” М. Богдановича “зовсім викинули з плану. Після мого дуже енергійного втручання його відновили, але вже в скромнішому вигляді” [32, 128].

Епістолярні діалоги І. Денисюка з В. Чабаненком, Г. Кочуром, В. Рагойшею докладно документують чорнову видавничу роботу над підготовкою перекладів. Крізь призму цих діалогів, зокрема на підставі оцінних суджень адресанта про творчість М. Богдановича, простежується, яке місце посідала білоруська література в літературознавчому дискурсі професора І. Денисюка.

Відомо, що творчості цього поета вчений присвятив не лише передмову “Речник білоруського відродження” до зазначеного видання, а й дві статті з яскраво метафоричними назвами “Світло високої зорі” [8] та “Беларускі рэзанатар украінскай нацыянальнай душы” [9]. Написані вони в різні роки (відповідно 1966 і 1991), коли суспільно-політичні та науково-культурні орієнтири були не лише різні, а й почасти кардинально протилежні. Зрозуміло, що ця, так би мовити, “ідеологічна тарілка” 60-х років ХХ ст. також тяжіла над І. Денисюком, який, попри все, намагався всебічно та об’єктивно оцінити творчість М. Богдановича: мав його твори, що побачили світ у видавництві АН Білорусії 1957 р. [15, 29.12.1964]. На жаль, це видання було неповним, а тому в листі до В. Рагойші від 17.07.1965 р. він просить надіслати двотомник творів поета, що з’явився в 1927–1928 рр. під егідою першої в історії Білорусі науково-дослідної установи Інституту білоруської культури (Інбелкульту, ІБК) у Мінську. Як скрупульозний дослідник і серйозний учений І. Денисюк уважав, що “без нього не можу написати статті, бо ж як же ж можна не читаючи всього письменника, того з його речей, *що всі боязливо оминають...* (курсив наш. – С. К.). Особливо хочеться прочитати й перекласти всі статті про українську літературу. Отже ще раз благаю сяброў-беларусаў допомоги” [10]. Загалом об’єктивна оцінка літературних явищ була визначальною рисою І. Денисюка як науковця. Підтвердженням цьому слугує те, що, працюючи над монографією про розвиток української малої прози ХІХ – поч. ХХ ст., він студіює маловідомі й “ідеологічно небезпечні” в ті часи праці українських і зарубіжних дослідників, першоджерела, періодику й доходить висновків, несумісних не лише з його солідним багажем знань, а й з тогочасним сфальшованим освітленням багатьох явищ української літератури. “Працюю зараз над етнографічним періодом – оповідання – 30–60-і роки 19 ст., періодом для мене таким далеким і важким! – писав Ф. Білецькому 24.01.1968 р. – Читаю деякі монографії про окремих письменників і синтетичні праці – і жахаюсь: як там багато перекручень і брехні! (курсив наш. – С. К.). У нашому з Вами 20-му ст. цього, мабуть, менше. Захопив з собою і Огоновського, Петрова і Дашкевича, часом зазираю до них, набрав художніх текстів” [14].

Уважне прочитання передмови “Речник білоруського відродження” й названих раніше статей про М. Богдановича свідчить про те, що їх автор усіляко нейтралізує вплив негативних хвиль “ідеологічної тарілки”, мудро маніпулює цитатами класиків марксизму-ленінізму. Так, у згадуваній передмові І. Денисюк зазначає, що в поезії “Погоня” “пристрасно звучить у Богдановича й мотив “національного сорому” (вислів К. Маркса) – біль за потоптані права народу, якому він віддав своє життя, за рабську неволю й пограбування душі, рідної мови, сором за ренегатів” [1, 16]. Такі думки на той час видавались доволі сміливими, адже “Погоня” – саме її “боязливо оминали” – була під ідеологічною забороною й не згадувалась під час розгляду творчості поета. Лише 1991 р. після довголітніх замовчувань у Білорусі (і не тільки там!) про

цей вірш М. Богдановича як довершений зразок патріотично наснаженої лірики скаже своє вагоме слово відомий білоруський літературознавець Олег Лойка в передмові “Паэт нараджаецца не аднойчы” до повного зібрання творів митця у трьох томах [28, 34-35].

У статті “Беларускі рэзанатар украінскай нацыянальнай душы” (опублікована 1992 р.), присвяченій 100-річчю від дня народження М. Богдановича, І. Денисюк справедливо зазначив, що українці по праву вважають його своїм поетом, який, подібно до Лесі Українки, “згараючы, пісаў свае шэдэўры”, пройняті “палкім полымем нацыянальнай свядомасці”, бо він “мужна і нястомна на шырокіх загонах распрацоўваў канцэпцыю нацыянальнай літаратуры і тым самым парадніўся з Іваном Франком” [9, 164]. Отож “приглушені” національні інтонації І. Денисюка-вченого періоду 60-х років в оцінці творчості М. Богдановича як “речника білоруського відродження” потужно зазвучали лише на початку 90-х років ХХ ст., коли в Україні та Білорусі настали сприятливі умови державотворення.

Своїм наміром перекласти М. Богдановича І. Денисюк ділиться з Михайлиною Коцюбинською, активною учасницею українського шістдесятництва. Задум був вартий уваги, і вона порадила в “цій справі безпосередньо” й “не відкладаючи!!!” звернутися до Григорія Кочура – “душі всієї нашої перекладацької справи” [25, грудень 1964]. Уже 24 грудня 1964 р. І. Денисюк напише листа Г. Кочурові, в якому просить подати точну інформацію про підготовку перекладів М. Богдановича: “Вельмишановний Григорію Порфіровичу! Писала мені Михайлина Коцюбинська, що Ви – “душа всієї нашої перекладацької справи” і що до Вас можна звертатись ось у якому питанні¹. Львівські молоді поети – Володимир Лучук, Ігор Калинець, Роман Кудлик та один козак з Запорозжя – Віктор Чабаненко – задумали перекласти Максима Богдановича у зв’язку з його ювілеєм (за два – три роки). Я ж хотів скомпонувати передмову, бо займався білоруською літературою, викладаючи її трохи в університеті. Але Михайлина довідалась од Вас, що якийсь збірник поезії М. Богдановича вже готується. Чи не могли б Ви написати, що це за збірник, де він видається?” [15].

Насправді, як писав Г. Кочур 05.01.1965 р., й адресат, й адресант “впали жертвами недостатньої поінформованості: мені сказали, що у Ваших молодих поетів уже готові переклади з Багдановіча, а Вам написали, що вже готується збірка”. Г. Кочур також повідомив, що в серії “Перлини світової лірики” з білорусів “у першу чергу мав вийти, звичайно, Багдановіч (крім того, можливо Купала і Багушевіч)” [23, 05.01.1965]. Правда, І. Денисюк уважав, що “замість останнього краще б узяти Танка” [15]. Водночас Г. Кочур делікатно нагадав львів’янам, що “кістяком цієї збірки – так мені вважалося – повинні бути переклади М. Драй-Хмари <...>. Переклади гарні. Я колись замолоду захоплювався Багдановічем, мав двотомник видання його творів, що випустив Інбелкульт (на жаль, це видання пропало). Але перекладав його трохи тільки на Півночі, 1951 р. (Г. Кочур був репресований, та, на щастя, залишився живим. – С. К.). Збереглося 5 моїх перекладів, з них 3 – відсутні у Драй-Хмари (“Десь у хмарах живуть павуки”, “Луками в травах м’яких” і простенький віршик). Та віршів 2 знайдеться в Паламарчука. Ще, пригадую, один тріолет колись умістив у якомусь журналі 20-х років Чугай” [23, 05.01.1965]. Окрім того, Г. Кочур запропонував “молодим хлопцям” із Денисюкового гурту “переглянуть збілочку Драй-Хмари – з подвійною метою: 1) може, знайдуть вірші у Багдановіча такі, яких Драй-Хмара не переклав; 2) може, деякі переклади Драй-Хмари не задовольнять їх і вони схочуть позмагатися з ним і спробувати перекласти краще” [23, 05.01.1965]. Зі свого боку Г. Кочур обіцяв узяти перекладацьке

¹ Спочатку було слово “справі”, яке І. Денисюк виправив так, як у тексті.

шефство над “молодими хлопцями”. У цьому листі він також писав, що, окрім того, йому відомі три “вірші Янка Купали в перекладі Зерова. Переклади досі не опубліковані” [23, 05.01.1965].

Жартівливо-добродушну настанову Г. Кочура позмагатися “молодим хлопцям” із М. Драй-Хмарою щодо вправності перекладів І. Денисюк сприйняв цілком серйозно. Глибоко поважаючи свого адресанта, він невдовзі тактовно відповів, що “з Драй-Хмарою львівські поети не хочуть змагатися, кажуть, що просто неетично: Драй-Хмара реабілітований, і добре, коли є нагода його хоч трохи підняти на світло денне. Вони мають рацію” [15, вересень 1965].

З перекладами М. Драй-Хмари І. Денисюк (добродушно називав його Drei-Wolken, Цвай-Драй-Хмара) був добре обізнаний і визнавав заслуги щодо “українізації” М. Богдановича. Та разом з тим зауважував, що йому не подобається “оте нагинання української мови до білоруської де-не-де, а то й живцем взяті білорусизми” [15, 13.01.1965], саме тому деякі переклади М. Драй-Хмари “примітивненькі, але точні” [17, січень 1965]. До того ж, писав І. Денисюк, вони “далеко-далеко не дають поняття про багатогранність, культуру поезії М. Богдановича. От я вчора нарахував ще 300 віршів поза тими, що переклав Драй-Хмара, віршів, часто писаних пізніше, а то й не друкованих у свій час, які, зрозуміло, досконаліші ранніх такого молодого поета, як Максим Богданович” [15, 13.01.1965]. Отож щодо “кістяка” майбутньої збірки І. Денисюк мав іншу думку.

Львівський модератор “нової хвилі українізації” М. Богдановича намагався “організувати гроно молодих талановитих поетів для перекладу співзвучного їхній творчості поета 20 віку” [17, 20.12.1964], бо знав і вірив, що оті “молоді хлопці”, щиро і глибоко перейняті любов’ю до України й Білорусії, “*мусять кращі дати*” переклади, які “не сміють бути гіршими оригіналу”. На жаль, через деякий час багатьох із того “грона молодих талантів”, зокрема І. Гнатюка, І. Калинця, Ірину Калинець, В. Борового та ін., було звинувачено в так званому українському буржуазному націоналізмі, позбавлено роботи або й ув’язнено.

В історії другого українського видання М. Богдановича особливо цікавий епістолярний діалог І. Денисюка та В. Чабаненка, одного з активних перекладачів білоруського поета. Уперше вони зустрілися 1964 р. на Шевченківській конференції в Черкасах, куди прибув десант знаних в Україні львівських і запорізьких літературознавців та мовознавців. Як згадував І. Денисюк, усім урізалася в пам’ять доповідь В. Чабаненка, тоді запорізького аспіранта-мовознавця, який під час святкової вечірки зачарував присутніх ще й чудовим виконанням народних пісень та дум, читанням власних поетичних творів. І. Денисюк безпомилково побачив у ньому не лише “справжній тип українця – степового, дніпряного, з почуттями безкраїми, як степ”, не лише “п’янів від мови степової, чарівливої...” [17, 05.04.1964], а й дійшов висновку, що запорізький аспірант має ще й поетичний хист. Передбачення І. Денисюка згодом підтвердив і професор М. Рудницький, “незвичайно гострий критик”, який “рідко коли кого хвалить”. Після уважного прочитання з олівцем у руках кількох оригінальних поезій та перекладів В. Чабаненка, “придираючись до слів”, професор констатував: “Переклад добрий! Талант є!” Про інші вірші сказав: “Щось є, але форма ще не вироблена”. Ну, це як на Рудницького, то похвала незвичайна. Як бачиш, Вікторе Кушугуме, – жартував І. Денисюк, – Тебе визнав сам Мефістофель!!! (так позаочі львів’яни називали професора М. Рудницького. – С. К.). Вже ж він зуби з’їв на поезії... Але не зазнавайся. Я до такого висновку й сам прийшов, але що моя похвала для Тебе значить... Є в тебе поетичне бачення світу, незвичайна тонкість почувань, ліричні серпанки настроїв, щира ніжність – все те, що йде з “цвіту душі”, з “іскри Божої” – те, чого не вивчиш...” [17].

У цій характеристиці В. Чабаненка сфокусовано власне ті критерії, за якими І. Денисюк і добирав перекладачів. Вони, за його твердим переконанням, мали б “якнайглибше проникнути в душу Богдановича, у якій є щось від польських озер та шуму сосон...”, та відтворити “*дух і ритм Богдановича*”, бо “це – *головне*” (курсив наш. – С. К.) [17, лютий 1965]. “Від твоїх перекладів, – пише І. Денисюк у листі до В. Чабаненка від 11.03.1965 р., – дуже приємно війнуло на мене духом Богдановича і леготом поезії. І хоч не маю змоги порівняти їх з оригіналом (книжка в Калинця), але тон кожної поезії Максима пам’ятається, а цей тон власне Ти вже добре вловив” [17]. Отож І. Денисюк радів кожному вдалому перекладові, кожній вдалій знахідці щодо їх самобутнього мовного оформлення. Йому імпував переклад “Зміїного царя” І. Калинця, якого І. Денисюк власноруч переписує й надсилає як взірць В. Лазарукові, а його переклади М. Богдановича “Понад білим пухом вишень” та “Перед повинню” переписує й надсилає В. Рагойші, у той час солдатіві радянської армії, з метою не лише підживити інтелектуальною працею тимчасово “ізолювану душу” аспіранта, а й для фахової оцінки перекладу [16, 12.05.1965]. У листі від 19.06.1965 р. до “дорогого бравого солдата Швейка”, як жартома називав В. Рагойшу, він не без гордості сповіщає, що “львівські хлопці переклали вже Богдановича, *переклали гарно* (курсив наш. – С. К.), але ще зберемося всі разом та будемо ще шліфувати переклади. Твоя порада перекласти й статті Б[огданович]а про українську літературу дуже доречна” [16].

Одержавши від В. Чабаненка чергову “порцію” перекладів, І. Денисюк, незважаючи на хворобу (грипував, до того ж на нозі відкрилася фронтова рана), лежачи в ліжку (!!!), тут же відписує своєму адресатові: “Спасибі за нові переклади! Ці здаються мені ще кращими, і я до них не можу придертися, хоч два з них можу порівняти з оригіналом, бо знаю напам’ять по-білоруськи “Плакало літо” й “Моя душа”. Отут бачу, як делікатно й ювелірно тонко ти їх перекоував. Замінивши скажімо “зямлю пакідаючы” на “поле покидаючы” чи “на простор” на “вище хмар”. Головне, що звукова якість слів збереглася, хоча й інші це слова. А що це зовсім в “дусі” змісту, то цілком не шкодить, навіть поліпшує зміст” [17, 22.03.1965].

Зрозуміло, що не всі переклади, зокрема й В. Чабаненка, були досконалими, про що І. Денисюк відверто пише у своїх листах-рецензіях, листах-роздумах, листах-настановах, скажімо, коли йшлося про вірш “Погоня”. Варто наголосити, що переклад цього твору, як і поезії “Народ, Білоруський Народ!”, виконаний М. Драй-Хмарою, не дуже імпував І. Денисюкові. Він уважав, що їх “треба сильніше подати” [15, 09.12.1965].

Переклад В. Чабаненка “Погоні” І. Денисюк сприйняв досить критично. Про це він писав і в листі до В. Рагойші від 15.01.1965 р.: “Чабаненко переклав “Погоню” й хотів послати її Тобі, але ж ми не мали військової адреси. Я трохи критикував його переклад за недотримання ритму – не віршового, а ритму “погоні”, який створюють Богдановичеві повтори однотипних синтаксичних одиниць. А також перекладач вжив слово “гній”, невластиве стилю Богдановича” [16].

У докладному листі до В. Чабаненка, “трохи критикуючи” автора перекладу, І. Денисюк робить оригінальний і глибокий мікроаналіз “Погоні” не лише з погляду змісту, поетики, фоніки, а й загалом у контексті національних особливостей білоруської поезії. Дослідник зазначив, що В. Чабаненко як “вправний й досвідчений” перекладач уміє “корити, нагинати мову до своїх потреб, знаходити якісні еквіваленти й образи, техніка вірша добра, мова багата, думка збережена й загострена”, та все ж таки не зумів відтворити отой високий лет цього твору: “Прочитав я “Погоню” в твоїм перекладі – і щось відчувається загубленим. Чогось недостає тут, якихось скрипкових чи

сопілкових звуків...”. І далі І. Денисюк звертає увагу на ті засади, яких, на його думку, треба дотримуватись перекладачеві: “Кажуть, що переклад можна порівняти до жінки: “Якщо вірний(а), то негарний(а). І навпаки: якщо гарний(а), то невірний(а)”. Я – проти такого твердження в обох випадках: не тільки жінка, але й переклад повинен бути і вірний, і гарний. Ти виходиш з погляду: М. Богдановича треба не тільки перекласти, але й поліпшити. Тобі хотілося б, щоб він був менш сентиментальний, більш сучасний... Отже, це вже не буде Богданович. Його треба дати таким, яким він є. Що ж таке білоруська поезія? Ти читав “Антологію”? Це – поезія “жальби”, поезія смутку і жалю, квиління чайки над меланхолією боліт, зойк сопілки, плач “жалейки”, “скрипки”, смика”, як то іменувалися збірки. Богданович хоче з-європейська перебороти оті національні тони, але вони живуть у ньому і в його поезії. Але ж то специфіка білорусів, то їх національна кров і спів, то й чар білоруської поезії. Його треба зберегти.

Приступаючи до перекладу вірша, треба проаналізувати не тільки його ідейний зміст, але й форму. З першим ти справився дуже добре, з другим – не дуже.

Для “Погоні” характерний перш за все ритм шаленої гонитви, погоні. У поезії ритм взагалі має величезне значення. Чим він досягається? Розмір, чергування наголошених і ненаголошених, то ще не все. У ритмі прози й поезії дуже важливі повтори однорідних синтаксичних одиниць. Ти ж не звернув увагу на будову фрази у Богдановича. Первісна поезія взагалі базувалася тільки на ритмах, створених засобами повторів. <...>

Все-таки мені здається, що не треба давати переспіви, а переклади. От і в минулому вірші (“Народ, Білоруський Народ!”) Рагойшу вразило: “сором серця виїда”. Він зауважив: “В тому то й річ, що не виїда” <...>.

Цього листа пишу галопом, не менш швидким, як “Погоня”. Стільки роботи!” [17, 07.12.1964]¹.

Зауваження І. Денисюка були слушні й цілком справедливі, що підтверджує й поет-перекладач В. Лучук. Згадуючи роботу над підготовкою цього видання, він наголошував, що твори М. Богдановича, у яких тема національної самобутності переважає над загальнолюдськими проблемами, “вимагають від перекладача особливого душевного стану, єдності помислів і почуттів”, адже домогтися “адекватного однозначного художнього прочитання поезій Максима Богдановича” можна лише за умови, коли “співпадуть у всіх параметрах душі обох – поета і перекладача” [29, 54]. Тому не випадково під час підготовки елітної серії “Перлини світової лірики”, як писав В. Лучук, “була зроблена спроба конкурсного змагання українських інтерпретаторів “Погоні”, велася доскіплива робота над “особливо складними, ключовими” рядками твору, над “мікроструктурою образів” та “макроструктурою задуму”, особливо над перекладом “заключних акордів “Погоні”. На думку В. Лучука, ці рядки “українською мовою гублять експресивний чар оригіналу з тими уривчастими спонтанними цезурами, що наче забивають, перехоплюють подих” [29, 54]. Із поданих перекладів “Погоні”, зроблених В. Чабаненком, Є. Осечкіним, Я. Січевлюком, Р. Лубківським, з урахуванням перекладу М. Драй-Хмари І. Денисюк як упорядник віддав перевагу Р. Лубківському (у цьому його підтримав і Г. Кочур) [15, 18.07.1965].

В епістолярному діалозі І. Денисюка та В. Чабаненка є чимало, що особливо значуще, оригінальних міркувань ученого про особливості української й білоруської мов: “Твій переспів Богдановича прекрасний. Тільки ж жебрак... Це слівце має якийсь такий заряд, що білоруси можуть відчути повний

¹ Оскільки листи І. Денисюка ще готуються до друку в “СіЧі”, тут подаємо деякі його листи до Г. Кочура, В. Чабаненка та В. Рагойші, в яких ідеться про роботу над виданням перекладів М. Богдановича.

несмак. Інша справа, коли білорус сам би це слово у тексті вжив... Я розумію задум, “ідею” (якщо вже пішло на банальні терміни), але слова інколи мають свій питомий заряд...” [17]; або: “Не подобається мені в перекладах рядок: “поки не порветься плин життя від недолі ножів”. Незрозуміло, неприродно, нереалістично. Все інше добре, особливо нагнітання й алітерації: “я лиш хлоп, я лиш раб, я лиш бидло”. Але от рима! Чи вона у всіх випадках у Богдановича така примітивна! Я знаю, що примітивна, дієслівна, але там, де інша, треба вважати, щоб не була така” [17, 11.04.1965].

У цьому контексті варто згадати й невеличку, але щедрю на мудрі думки рецензію І. Денисюка на антологію білоруської поезії у двох томах, що побачила світ у видавництві “Дніпро” 1971 р. Рецензію вмістив журнал “Жовтень” (1972. – №12. – С. 141-143) [10]. І. Денисюк вітав появу розкішно виданої антології, у якій, на його думку, гідно представлено “білоруську буйноцвітну поезію”. Українському читачеві вона “ввижається в образі зелен-саду”, що своїм “верховіттям й корінням <...> дружно й тісно переплівся з садом української літератури” [10, 199]. І. Денисюка як вдячного читача й непересічного знавця білоруської поезії вразила її “потужність та буйність тонів”, адже “хто знає стан дожовтневої білоруської поезії, заборонюваної постановами сеймів, шмаганої батогоми, душеної на шибеницях, той не може не надивуватись”, що в антології репрезентовано аж 96 піснярів Білорусії [10, 199]. Білоруська поезія, наголошував дослідник, “вчить передусім любити свою Батьківщину, жити і працювати, а як треба, то й вмирати для неї”. Захоплювало І. Денисюка й те, що “все оспівано, опоетизовано, звеличено у тій країні <...> і навіть найсмачнішу у світі бульбу!” (популярний у білорусів продукт харчування. – С. К.) [10, 200].

Якщо взяти на увагу той факт, що цього ж 1972 р. Україною прокотилася друга хвиля арештів української інтелігенції, то сміливість І. Денисюка виникає глибоку повагу до нього не лише як ученого, а й громадянина. Водночас він не міг змовчати, коли йшлося про мовний бік перекладів, навіть тоді, коли їх авторами були визнані метри, зокрема М. Драй-Хмара, М. Рильський. Звертаючи увагу на той факт, що “подібність лексичного та синтаксичного складу братніх мов” дає змогу інколи “здійснювати переклади адекватної вартості з оригіналом”, він як чудовий знавець обох мов наголошував, що часто постають і чималі труднощі. Їх суть полягала в тому, що не завжди легко “передати звукопис білоруської поетичної мови”, особливо це стосується поезії Янки Купали. Інколи важко відтворити “його чарівливу безпосередність та безмежне багатство його мелодики”, як і нелегко передати, наприклад, “фонічну віртуозність Верлена” [10, 202-203]. Тому, констатує рецензент, у деяких перекладах, уміщених в антології, “втрачено барвистий пилوک із крилець метелика, те делікатне, що становить поетичний чар та принадність твору”. Як приклад, І. Денисюк указує на невдалу заміну М. Рильським (до речі, знав його особисто і глибоко поважав як митця) слова “б р у с н и ч н и к у к о с і білоруської дівчини на к а л и н у” (ідеться про вірш М. Танка “Як здрімаються...”). Для підтвердження слушності зауваги І. Денисюка подаємо уривок із цього твору мовою оригіналу та в перекладі М. Рильського:

*Не кажы сваім дзяўчатам,
З кім сустрэцца ты ідзеш
Нат калі у косах м'яту
Ці бруснічнік прынясеш.*

*Не кажи своїм дівчатам,
З ким ти стрітисся ідеш,
Та й чого у косах м'яту
Ще й калину ти несеш.*

Тут утрачено, звертав увагу І. Денисюк, сутність образів-символів, а тому така “українізація” – надмірна, доцільніше б “тактовно інкрустувати білорусизми” в український текст [10, 203].

Наведені факти дають підстави говорити про основні положення перекладацької стратегії І. Денисюка (свого часу успішно перекладав з польської мови), серед яких чітко виокремлюються такі: національний колорит, мовна компетенція перекладача, дистанція часу, роль творчої особистості перекладача, його вміння глибоко відчутти естетичний, світоглядний та етичний світ автора, чітке розуміння межі “відступу” від оригіналу. Ці стратегічні положення професора звучать актуально й понині, адже вони стали предметом наукових розвідок фахівців з теорії та практики перекладу (Р. Зорівчак, М. Стріхи, В. Коптілова, І. Корунець, Л. Борхударова, А. Швейцера, В. Сдобнікова, В. Виноградова та ін.).

Заслуговує на увагу й видавнича доля передмови І. Денисюка – обсяг її з відомих уже причин був скорочений. У листі до Ф. Білецького від 10.02.1967 р. він писав: “Богданович (збірка перекладів цього симпатичного білоруського поета) лежить на видавничому верстаті. Там я даю вступну статейку, доводилось її терміново доробляти” [14].

Така “терміновість” щодо доопрацювання “статейки” (збірку на виробництво було здано 13 березня 1967 р., а підписано до друку 27 червня цього ж року) була зумовлена тим, що Г. Кочур, під опікою якого готувалося це видання, загалом схвально відгукнувся про зміст передмови І. Денисюка. Водночас він висловив і “декілька дрібних зауважень” [23, 736]. Так, Г. Кочур рекомендував авторові наголосити на тому, що стаття М. Богдановича “Краса і сила” цілковито новаторська. Окрім того, зазначав, що немає ясності в оцінці І. Денисюком циклу “У зачарованому царстві”. Рецензент стверджував, що “вплив імпресіонізму та символізму на творчість Богдановича безперечний”, і в цьому немає якоїсь крамоли, чогось “підозрілого й небезпечного”. Власне, наголошував метр перекладу, заслуга поета й полягала в тому, що він “не тільки перекладав Верлена, але й прищеплював білоруській поезії поетичну техніку Верлена, Брюсова, Блока, чого не робили ні Купала, ні Колас”, в його поезії фактично вперше спостерігається “органічне поєднання <...> народнописенної стихії з мотивами модерної світової” [23, 736]. Серед закидів Г. Кочура було й те, що наприкінці статті варто б зробити хронологічний бібліографічний додаток перекладів М. Богдановича українською мовою, окремо сказати про заслуги М. Драй-Хмари-перекладача та про його передмову до збірки 1929 р. як вагому літературознавчу розвідку в українській білорусистиці.

І. Денисюк, ознайомившись із видавничою рецензією Г. Кочура й загалом погодившись із його зауваженнями, тактовно уточнює міркування рецензента щодо новаторського змісту статті М. Богдановича “Краса і сила”: “Я вже додав, що потрібно, до передмови. Підкреслюючи значення статей Богдановича про Шевченка, вважав за необхідне одним словом хоч згадати Франка, який раніше за Богдановича розкрив високу культуру творчості Кобзаря. Були в Галичині й інші дослідники Шевченкової ритміки. Інша річ, що ті праці були в Білорусії та в Росії невідомі, тому у свій час Якуб Колас, мабуть, сильно перебільшив значення статей Богдановича. Звичайно, це нікому не шкодить...” [15, 10.02.1967]. Щодо бібліографічного додатку, то І. Денисюк добре знав історію перекладів М. Богдановича українською, однак обсяг статті не дозволяв йому це зробити, до того ж відсутність достеменної інформації про деяких перекладачів могла породити “особливий” інтерес з боку компартійної цензури. Аби уникнути різних “ідеологічних” непорозумінь і досягти головної мети – видати переклади, він свідомо оминув це питання не лише в передмові, а й у розлогій статті про М. Богдановича “Світло високої зорі” [8]. “Виявляється, – писав він Г. Кочурові 10 лютого 1967 р., – що крім М. Шаповала, Богдановича перекладав Ол. Яремченко, який у віденській “Волі” в 1920–21 рр. опублікував

23 переклади. Вони ж увійшли до збірки “Білорусь”, виданої на літографі в Берліні 1922 року. Хто такий Яремченко – ніхто у нас не знає. Як бачите, перекладачі Богдановича, як кажуть поляки, якісь такі “з-под цёмней гвязди”, невідомо ще, яким оком подивиться на ці прізвища цензура” [15, 10.02.1967].

Міркування Г. Кочура про цикл М. Богдановича “У зачарованому царстві” були слухні. Однак “ідеологічна” самоцензура І. Денисюка щодо “ідейно небезпечних” на той час символізму та модернізму вплинула на певну його недомовленість, а тому автор передмови взагалі зняв ці “дражливі” моменти. Водночас думки Г. Кочура й І. Денисюка про намагання М. Богдановича ввести білоруську поезію “в коло світових тем та сюжетів” (І. Денисюк) і при цьому зберегти її національні особливості збігалися. Рецензія Г. Кочура та лист-відповідь І. Денисюка – це цікавий діалог двох талановитих учених, двох авторитетних знавців білоруської й української поезії, які намагалися об’єктивно показати заслуги М. Богдановича в історії не лише рідної літератури, а й світової та підтвердити невідповідність появи його творів у серії “Перлини світової лірики”.

Вихід збірки М. Богдановича в українських перекладах прихильно зустріли як у Білорусії [20; 27; 31], так і в Україні [19; 22]. Зокрема, В. Рагойша писав, що М. Богдановичу помилково приписували вірш “Астри”, який насправді є перекладом із О. Олеся, а тому й не ввійшов до цього видання [31, 228]. В. Рагойша, Т. Кобржицька, О. Лойка, В. Коптілов, І. Ільєнко завважували високу майстерність більшості перекладів, незважаючи на те, що до підготовки видання було залучено понад 20 знаних перекладачів і початківців, серед них Р. Лубківський, І. Гнатюк, В. Лучук, В. Лазарук, І. Калинець, Оксана Сенатович, Є. Осєчкін, В. Боровий, М. Василенко, Д. Чередниченко, Л. Череватенко, Д. Паламарчук, Г. Кочур та ін. На думку рецензентів, вони серйозно і творчо підійшли до оригіналів, надзвичайно тонко відчули дух поезії М. Богдановича. Саме на цьому постійно акцентував увагу І. Денисюк у своїх епістолах до перекладачів та в усних дискусіях з ними.

О. Лойка як рецензент виокремив дуже важливе спостереження І. Денисюка щодо потрактування питання про народні джерела поезії М. Богдановича. Для нього фольклор, зауважував І. Денисюк, не був пережитком минулого, забобонами, виявом культурної відсталості, як це трактувалося, а навпаки – поетичним світом душі народу, унікальною формою тисячолітнього відображення його мислення, високою поезією народного світосприйняття. Львівський учений актуалізував думку знаного білоруського дослідника І. Замоціна із цього питання, висловлену ще у 20-х рр. ХХ ст., на жаль, зауважує О. Лойка, забуту сучасниками. Отож І. Денисюк прагнув очистити творчість М. Богдановича від тенденційних оцінок і спонукав до цього своїх білоруських сяброу-літературознавців.

Не менш важливим було й те, наголошував О. Лойка, що збірка вийшла в такій знаковій серії, як “Перлини світової лірики”, і цим остаточно розвіяла сумніви деяких дослідників про місце поета не лише в історії білоруської літератури, а й у світовій: “...Пакуль мы так доўга ўсё яшча вагаемся, ці ставіць Максіма Богдановіча ўпоравень з Янкам Купалам і Якубам Коласам ці не, разважаем, ці значэнне яго паэзіі абмежавана толькі нацыянальнымі рамкамі ці не, у гэты час нашы ўкраінскія сябры выдаюць яго вершы ў серыі “Жамчужыны сусветнай лірыкі” ўслед за томікамі Верхарна, Лермантава, Шэкспыра, Шылера” [27, 3]. Варто наголосити, що в цій елітно-престижній серії свого часу вийшли твори П. Беранже, Р. Тагора, І. Франка, Лесі Українки, Г. Лорки, Десанки Максимович, Д. Леопарді, П. Верлена, Г. Аполлінера, Д. Байрона, Дж. Кейтса, Е. Верхарна, В. Шекспіра, Й. Шіллера та ін., деякі з них – уперше.

О. Лойка звертає увагу й на майстерне художнє оформлення книжки, виконане талановитим українським художником-графіком Юрієм Логвином. Як згадує Ю. Логвин, для ілюстрації всіх видань цієї серії залучались кращі художники. Окрім М. Богдановича, він здійснив також художнє оформлення збірки поезій Джона Кітса (31.10.1785 – 23.02.1821), яка побачила світ 1968 р. До речі, доля англійського поета чимось подібна до долі М. Богдановича: він теж помер на чужині, як і білоруський поет, у 26 років від сухот, та й визнання обох настало лише після їхньої смерті.

На наше запитання, як працювалось над книжковими графічними ілюстраціями, Ю. Логвин розповів: “Мені припала до душі творчість цього письменника, з яким знайомився вперше. Саме через творчість М. Богдановича я пізнав білоруську мову та літературу, якою згодом захопився: згодом моїм улюбленим сучасним письменником став В. Биков, знакова постать білоруської літератури. Творчість М. Богдановича привернула мою увагу до найближчих сусідів, до яких ми, на жаль, дуже рідко заглядаємо і, зрештою, дуже мало їх знаємо”¹ [26]. Найбільше враження справив на нього твір “Погоня”, особливо його ритміка та динаміка. Саме цю особливість поезії, наснаженої глибокою любов’ю поета до Білорусі, Ю. Логвин відтворив у зображенні вершників з піднятими мечами, показаними у вигляді “своєрідного віяла”. Шлях вершників освітлює сонце, символ перемоги і свободи, яке намагається затінити могутній орел.

Підготовлені графічні заставки-ілюстрації до окремих творів, на жаль, не були вміщені у книжці. Мистецьки вдалим був і портрет письменника, про що із захватом писав й О. Лойка: “Кніжку адкрывае партрэт паэта работы украінскага мастака Ю. Логінава. Якая арыгінальная трактоўка рыс твару з маленства вядомага нам песняра! Разлёт падоўжаных, ледзь прывужаных і ледзь-ледзь завостраных брывоў. Прывужаны і ледзь падоўжаны разрэз вачэй. А мяккія юныя вусы нібы па-казацку прыспущаны. І ўсё ж гэта ён, Максім Багдановіч, лірычна м’які і задуменны, духоўна цвёрды, перакананы, зсяяроджаны, мэтанакіраваны” [27, 3].

Гравюра, наголосив Ю. Логвин, вимагає умовності, спрощеності, й, аби досягти її експресивності, треба сконцентрувати увагу на цікавих ситуаціях і моментах, бо все тут, як у німому кіно, побудоване на експресії, на контрастах. Наснажений сильними емоціями поезії М. Богдановича, вражений його людською долею, Ю. Логвин головну увагу зосередив на поетовому погляді, який вражає читача, про що свідчить і відгук О. Лойка. Художник створив довершену мистецьку портретну гравюру поета на тлі вершників з мечами, того ж орла та квітки льону як поетичного символу Білорусі. Роботу над ілюстраціями збірки М. Богдановича Ю. Логвин уважає вдалою й зараховує до кращих здобутків своєї творчості. На жаль, ці роботи українського майстра чомусь не потрапили до статті про Ю. Логвина в енциклопедії “Максім Багдановіч” [30, 317, 391-393]. Робота Ю. Логвина як художника-графіка, зокрема суперобкладинка книжки, сподобалась й І. Денисюкові, про що писав Г. Кочурові в листі від 10.02.1967 р. [15].

Отже, заслуга І. Денисюка в “українізації” М. Богдановича ваговита, бо, готуючи це видання, він прагнув, аби в українського читача **“перед очима був образ чистого, святого, високого й такого дорогого, рідного Максима, яким малює його батько.** “Так много рокового в его безверемно угасшей жизни!” Скільки трагізму й затамованої муки у словах батька, що кінчає біографію сина – незів’ялий вінок на передчасну могилу такого юного й такого світлого

¹ Спогади Юрія Григоровича Логвина записані нами 20.10.2012 р.

поета! Коли чую звук його імені, уявляю завжди блакитне море, кімнату “ля сінняй бухты” і всіма забутого, самотнього юнака, що помирає... Помирає якось гордо, без жалів, без сліз, без злості на людей, що залишили його, – помирає і... тішитися: “Не сам я, а з книгай з книгарні пана Мартына Кухты” – з одиноким скарбом, з томиком поезії – з живим серцем, що не вмре, а вічно битиметься для людей... Помирає з надією: “Білорусь, твій народ дочекається світлого дня...”. **Я хотів би**, – писав І. Денисюк у листі до В. Чабаненка від 20.01.1965 р., – **щоб до Тебе прийшов Максим живий, коли будеш перекладати його поезію**, тому посилаю книжку, а в ній мужніми рядками написану рукою батька його біографію – її переказати ніхто не годен...” (курсив наш. – С. К.) [17].

У цих глибоких і ваговитих по своїй суті розмислах професора І. Денисюка відбито не лише вимоги до перекладу як виду творчої діяльності – у них пульсує глибока любов до білоруського народу, його культури загалом, до конкретної людини (оте щемливо-болісне, майже батьківське означення – “рідний Максим”, “Максим живий”) і, зокрема, до М. Богдановича як геніального речника національної ідеї, до М. Богдановича як справжнього патріота, який щиро вірив у світлу будучину свого народу, його неповторної мови та рідної Білорусі.

Маємо всі підстави стверджувати, що І. Денисюк як усебічно обдарований учений-філолог, талановитий учень видатного академіка-літературознавця М. Возняка та фундатора славістичних досліджень І. Свенціцького гідно вписав свої сторінки в історію української білорусистики і продовжив її славні традиції, започатковані свого часу І. Франком, І. Крип’якевичем, В. Щуратом, В. Гнатюком, а також його учителями та іншими видатними львівськими дослідниками й письменниками.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Богданович М.* Лірика / Передм. І. Денисюка. – К.: Дніпро, 1967. – 171 с. – (Серія “Перлини світової лірики”).
2. *Богданович М.* Вінок: Кн. вибр. віршів / Пер. з білорус. В. Іванців. – Біла Церква: Альм. “Біла Церква”, 1996. – 61, [1] с.
3. *Богданович М.* Стратим-Лебідь: Зібрання творів: Поезія, проза, публіцистика, критика, листи / Упорядкув., передм., приміт. та наук. ред. Р.Лубківського. – Львів: Світ, 2002. – 404, [2] с.: фотоіл. — (Ad fontes). – Кн. в суперобкл.
4. *Дзюба І.* Він хотів “жити, творити на своїй землі...” // *Драй-Хмара М.* Вибране / Упоряд. Д. Паламарчука, Г. Кочура; передм. І. Дзюби. – К.: Дніпро, 1989. – 542 с.
5. *Денисюк І.* Тарас Шевченко і білоруська поезія // *Жовтень*. – 1963. – № 5. – С. 143-149. Див. також: *Денисюк І.* Літературознавчі та фольклористичні праці: У 3 т., 4 кн. – Львів: [У надзаг.: Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка], 2005. – Т. 1: Літературознавчі дослідження. – Кн. 2. – С. 151-163.
6. *Денисюк І.* Тарас Шевченко і білоруська поезія // *Питання Шевченкознавства: Доп. та повід. наук. конф., присв. 150-річчю з дня народження Т.Г. Шевченка*. – Черкаси: б.в., 1964. – С. 76-78.
7. *Денисюк І.* Речник білоруського відродження [про М. Богдановича] // *Богданович М.* Лірика. – К.: Дніпро, 1967. – С. 5-17. Див. також: *Денисюк І.* Літературознавчі та фольклористичні праці: У 3 т., 4 кн. – Львів: [У надзаг.: Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка], 2005. – Т. 1: Літературознавчі дослідження. – Кн. 1. – С. 313-319.
8. *Денисюк І.* Світло високої зорі [про М. Богдановича] // *Жовтень*. – 1967. – № 2. – С. 115-123. Див. також: *Денисюк І.* Літературознавчі та фольклористичні праці: У 3 т., 4 кн. – Львів: [У надзаг.: Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка], 2005. – Т. 1: Літературознавчі дослідження. – Кн. 1. – С. 203-217.
9. *Денисюк І.* Беларускі рэзанатар украіскай нацыянальнай душы: Да 100-годдзя з дня нараджэння Максіма Багадновіча // *Денисюк І.* Літературознавчі та фольклористичні праці: У 3 т., 4 кн. – Львів: [У надзаг.: Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка], 2005. – Т. 1: Літературознавчі дослідження. – Кн. 2. – С. 163-178.
10. *Денисюк І.* Запашні плоди зелен-саду: Білоруська радянська поезія: Антологія: У 2 т. – К.: Вид-во “Дніпро”, 1971 [рец.] // *Денисюк І.* Літературознавчі та фольклористичні праці: У 3 т., 4 кн. – Львів: [У надзаг.: Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка], 2005. – Т. 1: Літературознавчі дослідження. – Кн. 2. – С. 199-203.
11. *Денисюк І.* К проблеме жанровой трансформации (На материале поэмы Янки Купалы Бандароўна) // *Денисюк І.* Літературознавчі та фольклористичні праці: У 3 т., 4 кн. – Львів: [У надзаг.: Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка], 2005. – Т. 3: Фольклористичні дослідження. – С. 144-146.

12. Денисюк І. Купальє слова палымянае : “Раскіданае гняздо” на ўкраінскай сцэне // Денисюк І. Літаратурознавчы та фольклорыстычны праці: У 3 т., 4 кн. – Львiв: [У надзаг.: Львiвський нац. ун-т ім. Івана Франка], 2005. – Т. 1: Літаратурознавчы дослiдження. – Кн. 2. – С. 247-249.
13. Денисюк І. Спрадвечнай дружбы летапіс [рец. на кн.: Кабржыцкая Т.В., Рагойша В.П. Карані дружбы. – Мiнск, 1976] // Денисюк І. Літаратурознавчы та фольклорыстычны праці: У 3 т., 4 кн. – Львiв: [У надзаг.: Львiвський нац. ун-т ім. Івана Франка], 2005. – Т. 1: Літаратурознавчы дослiдження. – Кн. 2. – С. 207-208.
14. Денисюк І. Листи до Фелікса Білецькага, 1964–1993 рр. // *Домашній* архiв проф. Ф.М. Білецькага, м. Дніпропетровськ.
15. Денисюк І. Листи до Грыгорія Кочура, 1964–1967 рр. // *Архiв* Г.П. Кочура, музей Грыгорія Кочура в Ірпені¹.
16. Денисюк І. Листи до В’ячеслава Рагойшы, 1964–2008 рр. // *Домашній* архiв проф. В.П. Рагойшы, м. Мiнськ².
17. Денисюк І. Листи до Віктара Чабаненка, 1964–2009 рр. // *Домашній* архiв проф. В.А. Чабаненка, м. Запоріжжя.
18. Драй-Хмара М. Вінок. Життя й творчiсть Максіма Багдановіча // Драй-Хмара М. Літаратурна-навукава спадшына. – К.: Наук. думка, 2002. – С. 244-259.
19. Ільенко І. Голос побратима: М. Богданович, Лірика. – К.: Дніпро, 1967 // *Вiтчизна*. – 1968. – №9. – С. 203-205; Його ж: 3 братніх джерел // *Україна*. – 1968. – №9. – С. 11.
20. Кобржыцкая Т. Богданович на Украiне: Максім Богданович Лірика (“Перлины сiтывоў лiрыкі”). – К.: Дніпро, 1967 // *Неман*. – 1968. – №4. – С. 181-183.
21. Колтун В. Білім каменем вiдзначаю... // *За радзянську науку*. – 1966. – 16 груд. – С. 3.
22. Котілов В. Слово про Богдановіча. Максім Богданович. Лірика. – К.: Дніпро, 1967 // *Лiт. Украiна*. – 1968. – №19 (2509). – 5 берез. – С. 3.
23. Кочур Г. Про статыю І. Денисюка “Речник бiлоруськага вiдроджэння” // Кочур Г. Літаратура та переклад: Дослiдження. Рецэнзiі. Літаратурныя партреты. Інтэрв’ю / Упоряд. А. Кочур, М. Кочур; перадм. І. Дзюбі, Р. Зорівчак. – К.: Смолоскіп, 2008. – Т. 2. – С. 736-737.
24. Кочур Г. Листи до І. Денисюка, 1965–1967 рр. // *Домашній* архiв проф. І.О. Денисюка, м. Львiв.
25. Коцюбінска М. Листи до І. Денисюка, 1965 – 2009 рр. // *Домашній* архiв проф. І.О. Денисюка, м. Львiв.
26. Логвін Ю. Спогады про работу над ілюстрацыямі збiрки М. Богдановіча // *Архiв* аўтара статыі.
27. Лойка А. Вянок сяброўства // *Лiт. і мастацтва*. – 1968. – 23 студзеня. – С. 3.
28. Лойка А. Паэт нараджаецца не аднойчы // Багдановіч М. Поўны збор твораў: У 3 т. – Мiнск: Навука і тэхніка, 1991. – Т. 1: Вэршы, паэмы, пераклады, наследаванні, чарнавыя накіды. – С. 7-48.
29. Лучук В. Дух і буква украiнських перекладаў “Пагоні”, “Санета” і iншых поезiй Максіма Багдановіча // *Максім Багдановіч і Украiна: Мат-лі і тэзі доп. УІІ навукав. конф. з пытанняў бiл.-укр. лiт. та фольк. взаемiн*. – Суми, 1991. – С. 53-54.
30. *Максім Багдановіч: Энцыклапедыя* / склад. І.У. Саламевіч, М.В. Трус; рэдкал.: Т.У. Бялова (гал. рэд.) і iнш. – Мiнск: Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2011. – 608 с.: іл.
31. Рагойша В. Любоўю – за любоў // *Польмя*: Літ. маст. і грамад.-паліт. часоп. / заснаў. – М-ва iнфарм. Рэсп. Беларусь. – 1922, снеж. – 1968. – №4. – С. 227-229.
32. Чабаненко В. Мій Богдановіч: Зб. розвiдок, перекл., энцыкл. ст. і т. iн. / М-во асвiты і навука Украiны, Запоріз. нац. тэхн. ун-т, Каф. заг. і слов’ян. мовознаў., Наук. лаб. украiнознаў. студiй. – Запоріжжя: Б. в., 2007 (Фiрма “Стак і К”). – 149 с. – Бiблiогр.: с. 137-144.

Отримано 13 листопада 2012 р.

м. Київ

¹Ксерокопії листів І. Денисюка до Г. Кочура люб’язно надали аўтору статыі сын Андрій та невістка Марія, засновнікі першага в Украiні прыватнага літаратурна-меморiальнага музею Г. Кочура в Ірпені.

²У статыі статыі вказуемо дату напісання ліста.